

РОЗДІЛ III. Військові операції та окупаційний режим

*Богдан Зек***Підрозділи 160-ї дивізії у боях на Волині в липні 1944 р.**

Стаття присвячена бойовим діям 160-ї дивізії 70-ї армії I Білоруського фронту у межах Люблінсько-Брестської наступальної операції. Окрема увага приділяється застосуванню частин та підрозділів дивізії в умовах воєнних дій.

Ключові слова: полк, дивізія, армія, фронт, операція, наступ.

Зек Богдан. Подразделения 160-й дивизии в боях на Волини в июле 1944 г. Стаття посвящена боевым действиям 160-й дивизии 70-й армии I Белорусского фронта в рамках Люблинско-Брестской наступательной операции. Особое внимание уделяется применению частей и подразделений дивизии в условиях военных действий.

Ключевые слова: полк, дивизия, армия, фронт, операция, наступление.

Zek Bogdan. Subsection 160-th Division in the Fighting in Volhynia in July 1944. Article is devoted to fighting the 160-th Division, 70-th Army of the I Byelorussian Front, which took place in the Lublin-Brest offensive. Special attention is paid to the use of parts and sub-divisions in hostilities.

Key words: regiment, division, army, front operation, offensive.

Дослідження, присвячені радянсько-німецьким боям прикінцевого періоду війни, здебільшого характеризують масштабні наступальні кампанії і ключові битви. Водночас військовим зіткненням на локальному рівні, або так званим боям місцевого значення, приділено недостатню увагу. Ця тенденція перешкоджає належному комплексному оцінюванню тих чи інших подій та проведенню порівнянь. Окрім того, в таких сутичках несли втрати армії обох воюючих сторін, від їхнього результату нерідко могла залежати і доля фронтової операції. Врешті, теми подібного спрямування викликають особливий інтерес в середовищі українського суспільства та затребувані історичним краєзнавством, яке активно розвивається.

Сили 160-ї дивізії входили до складу 114-го стрілецького корпусу 70-ї армії I Білоруського фронту. Бойові дії дивізії в липні 1944 р. на території Волинської області проходили в межах Люблінсько-Брестської наступальної операції Червоної армії. Ця наступальна кампанія тривала з 18 липня по 2 серпня 1944 р. і була складовою частиною Білоруської операції [4, 256]. Ставка Верховного головнокомандування затвердила її план 7 липня 1944 р. [10, 193]. Задум Люблінсько-Брестської операції полягав у наступному: ударами військ в обхід Брестського укріпленого району з півночі і півдня розгромити люблінську і брестську групи ворога та, розвиваючи наступ на варшавському напрямку, вийти на рубіж р. Вісла [2, 37].

Головний удар було вирішено завдати військами лівого крила I Білоруського фронту. До початку наступу в першому ешелоні тут були 70-а, 47-а, 8-а гвардійська і 69-а армії, в другому – 1-а Польська армія. У районі Ковеля фронт мав також 2-гу танкову армію, 11-й танковий, 2-й і 7-й гвардійські кавалерійські корпуси та 6-ту повітряну армію [10, 193].

Напередодні цього наступу 160-та дивізія займала оборону на південному березі р. Прип'ять, на ділянці оз. Нобель, сіл Люб'язь та Цир Любешівського району. Ширина фронту сягала 32 км. Передній край оборони дивізії проходив переважно на відстані 2–3 км від річки, тільки в районі Люб'язя окопи дотикались до берегів Прип'яті [16, 101].

Перед початком Люблінсько-Брестської операції командувач 70-ї армії В. С. Попов вирішив зосередити на вузькій ділянці фронту головні сили армії та артилерії. Для цього потрібно було зняти підрозділи з котроїсь ділянки фронту і висунути 114-й стрілецький корпус під командуванням генерал-лейтенанта Д. І. Рябишева західніше до лінії оз. Стрибуж – с. Річиця Ратнівського району. У свою чергу командир 160-ї дивізії генерал-майор М. С. Тимофєєв вирішив зосередити свої частини на цьому рубежі завширшки в 3 км. Для цього 15 липня дивізія з 973-м артилерійським полком, штаб якого перебував у с. Куринь Любешівського району, зняли з бойових порядків і здійснили 100-кілометровий марш у район зосередження с. Річицю, згорнувши при цьому правий фланг [13, 3]. Із 62 км фронту оборони дивізії утворилася трикілометрова смуга наступу, а в обороні залишились лише загони

прикриття [17, 3]. Приймаючи такі рішення, радянське командування, очевидно, знало, що фашисти вже не зможуть завдати неочікуваного удару з флангу.

Наступного дня, 16 липня, командири частин 160-ї дивізії отримали бойовий наказ: прорвати оборону противника на лінії оз. Стрибуж – с. Піски-Річицькі Ратнівського району, форсувати Прип'ять і наступати на північний захід із виходом до р. Західний Буг, до державного кордону СРСР, південніше від Бреста. У першому ешелоні мав наступати 1297-й стрілецький полк під командуванням підполковника В. А. Залевського.

Командир дивізії М. Т. пригадує, що в намічених місцях переправа через річку була дуже незручна. Обидва береги мали дуже в'язку заболочену заплаву завширшки до 50 м. Придатних плавзасобів у дивізії не було, а своїх табельних теж не вистачало. Підготовка підручних засобів для транспортування техніки вимагала вміння й часу, великого розгортання при висуванні її із укриттів. Потрібно було враховувати й те, що противник міг будь-якої хвилини раптово відкрити вогонь. Варто зауважити, що через велику розкиданість особовий склад мало тренувався на подібних переправах [18, 3]. Отож природні умови стали перевагою супротивника.

Ворожа оборона мала позиційний характер з розвиненою інженерною системою облаштувань та добре відпрацьованою системою вогню. Її глибина сягала 5–6 км. Перед фронтом 114-го корпусу ворог оборонявся корпусними частинами групами «Е». Супротивником 160-ї дивізії були підрозділи 12-ї легкої піхотної угорської дивізії при підтримці двох артилерійських дивізіонів та декількох танків. Чисельність цього з'єднання сягала 8000 осіб [16, 106–107].

Від підрозділів, які першими мали атакувати противника залежала доля і всього наступу. Це добре усвідомлювали бійці та командири 1297-го стрілецького полку. Тут варто звернути увагу на спогади ветерана цього формування – Героя Радянського Союзу М. Волошина. Він пригадує, що 14 липня 1944 р., коли проходило переформування дивізії, командир полку підполковник Залевський і його заступник з політичної частини майор Смелий проводили мітинг та відбирали добровольців для загону, який першим мав форсувати Прип'ять [5, 3]. Можна довго дискутувати щодо добровільності та кількості самих добровольців, з яких можна навіть було робити відбір, однак наказ залишався наказом і його потрібно було виконати. Проте елементи демократизму, згідно з цими свідченнями, все ж таки були.

Не менш цікаві свідчення знаходимо в іншого ветерана 160-ї дивізії – Г. П. Цибульського. Він повідомляє, що перед світанком 17 липня на фронтових позиціях побував із кількома генералами сам командувач 1-го Білоруського фронту маршал К. К. Рокоссовський. Розмістилися вони в траншеях і командувач ставив завдання на місцевості. Раптом фашисти почали сильний мінометний обстріл тієї місцевості, де перебували генерали. На щастя, все обійшлося без жертв [21, 2]. Дуже цікаво чи це проста випадковість, чи доказ гарної роботи німецької розвідки?

О 23 годині 16 липня 1944 р. перший батальйон 1297-го стрілецького полку під командуванням капітана Г. І. Скрипникова почав форсувати Прип'ять. Солдатські долі залежали від жителя с. Підгір'я – Й. М. Ковча. Саме він указав червоноармійцям на зручні броди через річку, провів непоміченими через мінні поля прямо в тил до загарбників [1, 2]. Завдяки провіднику о 2 годині ночі 17 липня командиру дивізії повідомили, що 1-й батальйон 1297-го полку подолав Прип'ять, пройшов загородження, оточив і знищив бойову охорону ворога [18, 3]. Отож, початок наступу для 160-ї дивізії складався доволі вдало.

О 4 годині ранку розпочалась артилерійська підготовка, яка тривала понад годину. Вогонь вели 400 гармат та мінометів, розташованих на 1–2 км від переднього краю. Обстріл завершив залп «катюш» [16, 107; 14, 3]. Завдяки розвідувальній роботі артилерійський вогонь був надзвичайно ефективним. Особливо відзначився дивізіон під командуванням капітана Т. К. Рязанцева. Вогонь гаубиць був настільки точним, що в районі населених пунктів Самар-Оріхових і Залісиць майже повністю були знищені всі оборонні засоби противника. Це посприяло стрілецьким підрозділам під час форсування Прип'яті та допомогло за перший день наступу просунутись уперед на 7 км до східного берега оз. Чистого. За роботою артилеристів спостерігав командувач артилерії I Білоруського фронту і увечері цього ж дня, прямо на командному пункті дивізіону, вручив капітану Рязанцеву орден Вітчизняної війни 2-го ступеня. Не менш вдало працювала в районі с. Пісків-Річицьких і батарея 973-го артполку дивізії капітана Ю. М. Вінника. Тільки за перший день наступу вона знищила понад 60 солдат противника, 10 кулеметів, дві протитанкових гармати, зруйнувала чотири спосте-

режні пункти і дзот, придушила вогонь двох німецьких батарей. За цей бій, а також бої у районі польського міста Кодень та при визволенні Бреста капітану Віннику було присвоєно звання Героя Радянського Союзу [23].

Капітан Скрипников, безперечно, володів військовою майстерністю. Ще до початку артпідготовки його підрозділ двічі сильно контратакував ворог. Скрипников не викликав артилерійського вогню тому що не міг орієнтувати, як ні цілей для нього так і площі. А головне, побоюючись зірвати підготовку прориву, робив усе, щоб для ворога дії його батальйону були схожими на розвідку боєм. Такий план дій 1-го батальйону розробив підполковником Залевський. Противник був введений в оману і тому очевидно, за свій передній край не турбувався. Ворог з другої до четвертої години ранку, найпевніше, розмірковував, що ж сталося з його бойовою охороною на цій ділянці і з ротою, яку кинули в контратаку. Однак до початку артпідготовки так і не зрозумів, що відбувається насправді [19, 2].

Підполковник Залевський удруге здивував командування своєю винахідливістю. Він швидко перекинув артилерію через зручну переправу свого сусіда, домовившись з ним напередодні. Свою ж переправу він звільнив для другого ешелону дивізії і частково для тилів. Це посилювало темпи операції [18, 3]. Батальйони 1297-го полку, а трохи згодом і 1293-го полку, форсували річку і наступали на північ у напрямку Турського каналу. За свідченнями ветерана 160-ї дивізії П. Обрезкіна, 1295-й стрілецький полк у цей час очищав від окупантів спалені села. Однак назв населених пунктів він не повідомляє [14, 3]. На 10 годину ранку 17 липня частини дивізії виконали свої першочергові завдання. Батальйон капітана Скрипнікова зайняв х. Доброділо, а 1293-й полк у взаємодії з 76-ю дивізією визволив с. Піски-Річицькі. До 14 години 1297-й полк із боєм вийшов до Турського каналу. Натомість підрозділи 1293-й полку, ведучи бій в урочищі Гуська і за с. Замученицю, досягли вказаного рубежу на годину пізніше [16, 108; 22, 3].

Ворог зробив спробу затримати просування радянських військ на Турському каналі. Тому на допомогу угорцям, які тут оборонялися, прибули німецькі частини. На автомобілях було перекинуто близько роти піхоти і декілька танків [16, 108; 13, 3]. У другій половині дня фашисти двічі контратакували фланг 1293-го полку [22, 3], проте успіху так і не досягли. На вечір 17 липня всі частини дивізії вийшли до Турського каналу, у район дивізійних резервів противника [5, 3]. Було звільнено с. Самари-Оріхові та взято в полон німецьких солдатів з 306-го полку 221-ї піхотної дивізії [16, 108; 22, 3]. Завдання першого бойового дня були виконані.

Не зустрівши значного опору, 18 липня 1297-й полк до 15 години вийшов на х. Гребениха. Долаючи опір противника в районі х. Радянка, 1293-й полк до 16 години форсував безіменний канал, а 1295-й полк просувався до с. Самари [22, 3]. У цей день на висоті 152, 8 [13, 91] другу роту 2-го батальйону 1293-го полку, яким командував майор О. Ф. Шрамко, після подолання водної перешкоди, зупинив кулеметний вогонь із замаскованих дзотів поблизу с. Берези (нині Височенської сільської ради Ратнівського району) [7, 75; 12, 3]. Декілька з них знищили артилеристи. Але один був добре захищений за складками місцевості й обрушував на наступаючих вогняний шквал [8, 71]. Через своє вдале розташування він поклав майже весь батальйон [22, 3]. Після того, як загинуло декілька воїнів, які намагалися підірвати дзот, на його знищення пішов рядовий В. П. Газін [7, 75]. Він кинувся на амбразуру дзоту і закрив її своїм тілом. Смертоносний кулемет захлинувся в його крові і замовк, гвардійці піднялись в атаку [20, 71]. Згодом у тілі героя нарахували дванадцять куль. Поховали Газіна на розвилці доріг в урочищі Крижі біля с. Язовні [7, 75]. Фактично лише через вісім місяців – 24 березня 1945 р. Василю Петровичу Газіну було присвоєно звання Героя Радянського Союзу по смертю [6, 303].

У ході двох перших днів боїв частини дивізії розгромили 48-й піхотний угорський полк. Окрім того, було взято в полон 289 солдат та офіцерів противника, підбито чотири танки, захоплені військові трофеї [16, 108]. Очевидно, що й сама 160-та дивізія зазнала значних втрат. Достатньо лише згадати епізод із дзотом.

Наступного дня, 19 липня, 1295-й полк вийшов із резерву вперед і взяв участь в бою східніше від х. Борки та о 21 години заволодів ним. 1293-й полк, переслідуючи противника, зайняв населені пункти Млинове, Мокрани, а 1297-й полк – хутори Вересця, Радянка, Береза, с. Кортеліси. Він слідом за 1293-м полком до кінця дня зосередився в с. Броди. Відтіснивши противника з висоти 151,7, 1295-й полк до 12 год перерізав білоруську дорогу Кобрин – Малорита [22, 3]. Таким чином

160-та дивізія долучилася до боїв уже на території Брестської області Білоруської РСР. Варто зазначити, що коли бійці 1297-го полку увійшли в с. Кортеліси, там не було жодного будинку. Внаслідок каральної операції 23 вересня 1942 р. фашисти вбили 2875 місцевих жителів, серед яких було 1620 дітей, спалили 715 дворів [11, 596; 15, 9].

Характеризуючи бойові дії цього періоду, варто звернути увагу на історико-краєзнавчі нариси М. Денисюка і Т. Філюка «За болотом Луховим...». У цій книзі знаходимо дані про те, що влітку 1944 р., коли німці вже відступали, великий бій між ними і радянськими військами зав'язався на Мосьовій горі поблизу с. Невіра Любешівського району. Беручи до уваги напрям наступу 160-ї дивізії, можна стверджувати, що в цьому зіткненні, найімовірніше взяли участь саме її підрозділи. Автори зауважують, що радянських воїнів полягло багато, оскільки вони перебували в гірших умовах від ворога і вели наступ із болота. Німці деяких своїх бойових побратимів везли захоронувати аж за 10 км від місця бою, в с. Щитинську Волю. Могили копали завглибшки близько метра і поруч одна з одною на подвір'ї Євтихія Денисюка. Тут поховали 25 рядових солдатів і двох офіцерів. Хрести ставили березові. Сім таких хрестів наприкінці війни стояли в центрі с. Залухова, навпроти теперішнього магазину. Однак їх поламали радянські солдати, які поверталися із фронту [9, 25]. Враховуючи те, що червоноармійці вели наступ і до того ж їхня позиція була гіршою, зрозуміло, що і їхні втрати були більшими, аніж втрати гітлерівців. Очевидно, що бій на Мосьовій горі був і справді доволі значним. Проте це питання потребує окремої уваги.

Щоб краще зрозуміти роль частин у наступальній операції, варто зазначити, що за 12 днів боїв 160-та дивізія просунулася на 138 км, звільнивши при цьому понад 175 населених пунктів [1, 2]. У взаємодії з частинами 9-го стрілецького корпусу вона однією з перших вступила до білоруського м. Бреста, взявши в полон 324 солдати і офіцери противника, знищено в боях понад 1600 гітлерівців. При цьому втрати самої дивізії вбитими склали 378 осіб, з них 34 офіцери, 77 сержантів і 267 рядових [24].

Отже, бойові дії 160-ї дивізії на півночі Волинської області тривали фактично лише три дні, а саме 17–20 липня 1944 р. Противник намагався сконцентрувати свої сили на рубежах р. Західний Буг та навколо м. Бреста, тому завчасно відводив їх із рубежів р. Прип'яті. Перед Червоною армією були виставлені лише загоны прикриття. Однак, незважаючи на це, вони стали значною перепорою для просування радянських військ. Доказом цього є втрати, що зазнала 160-та дивізія. Після перетинання кордонів Волинської області, 70-та армія продовжувала наступати в брестському напрямку, виконуючи завдання Люблінсько-Брестської кампанії. Загалом, можна стверджувати, що липневі бої 160-ї дивізії на Волині були швидкоплинними та мали порівняно низьку інтенсивність.

Список використаних джерел та літератури

1. Абдуллаєв Ю. Сторінки героїчного шляху / Ю. Абдуллаєв // Червоний прапор. – 1967. – 20 черв. – С. 2.
2. Боевой путь 70-й армии (пособие для героико-патриотического воспитания) / [Ф. Д. Егоров, А. А. Кормильцев, П. П. Якимов]. – Свердловск : Красный боец, 1989. – 96 с.
3. Борисов Н. В. Бессмертие подвига / Н. В. Борисов // История СССР. – 1975. – № 3. – С. 76–106.
4. Великая Отечественная война. 1941–1945 : словарь-справочник / [Н. Г. Андроников, А. С. Галицан, М. М. Кирьян и др.]; под общ. ред. М. М. Кирьяна. – М. : Политиздат, 1985. – 527 с.
5. Волошин М. Ходили ми походами... / М. Волошин // Червоний прапор. – 1967. – 22 черв. – С. 3.
6. Герои Советского Союза : краткий биограф. словарь. В 2 т. Т. 1. Абаев–Любичев / [пред. редкол. И. Н. Шкадов]. – М. : Воениздат, 1987. – 911 с.
7. Денисюк В. Т. Ратнівська земля : іст.-краєзн. нарис / В. Т. Денисюк, І. О. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 452 с.
8. Денисюк В. Т. Ратнівщина: історико-краєзнавчий нарис / В. Т. Денисюк, І. О. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 352 с.
9. Денисюк М. С. За болотом Луховим... : іст.-краєзн. нариси / М. С. Денисюк, Т. П. Філюк. – Луцьк : Надстир'я, 2011. – 180 с.
10. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945 гг. : в 6-ти т. Т. 4. Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 г.) / [М. Л. Альтговзен, В. Н. Андрианов, А. В. Басов и др.]. – М. : Воениздат, 1962. – 735 с.
11. Історія міст і сіл УРСР. В 26 т. Волинська область / редкол. : І. С. Клімаш [та ін.]. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 745 с.
12. Макаров О. Герой спочив під берізкама / О. Макаров // Червоний прапор. – 1976. – 9 трав. – С. 3–4.

13. Обрезкін П. Вперед вела мужність / П. Обрезкін // Червоний прапор. – 1983. – 30 черв. – С. 3.
14. Обрезкін П. Вперед вела мужність / Петро Обрезкін // Червоний прапор. – 1983. – 28 черв. – С. 3.
15. Попіл Кортеліс в пам'яті та серцях : наук.-популяр. вид. / авт. тексту М. Ярошук. – Луцьк : Медіа, 2010. – 12 с.
16. Струнин В. И. Брестская краснознаменная / В. И. Струнин. – М. : АО «ИКАР», 1995. – 176 с.
17. Тимофеев М. Це було на Прип'яті / Микола Тимофеев // Ратнівщина. – 1994. – 1 черв. – С. 3.
18. Тимофеев М. Це було на Прип'яті / Микола Тимофеев // Ратнівщина. – 1994. – 8 черв. – С. 3.
19. Тимофеев М. Це було на Прип'яті / Микола Тимофеев // Ратнівщина. – 1994. – 25 черв. – С. 2.
20. Філатенко А. Пам'ятники бойової слави на Волині / А. Філатенко. – Львів : Каменяр, 1976. – 80 с.
21. Цибульський Г. На Прип'яті / Г. Цибульський // Червоний прапор. – 1989. – 15 лип. – С. 2.
22. Якушин П. С. Шлях визволителів / П. С. Якушин // Червоний прапор. – 1991. – 1 серп. – С. 3.
23. Яровенко С. Наступ на Брестському напрямку [Електронний ресурс] / Сергій Яровенко. – Режим доступу : http://yarovenkosp.ucoz.ru/publ/boji_miscevogo_znachennja_chastina_4_na_ljublin_i_brest/4_8_2_nastup_na_brestskomu_naprjamku/11-1-0-106.
24. Яровенко С. Характеристика з'єднань 70-ї армії [Електронний ресурс] / Сергій Яровенко. – Режим доступу : http://yarovenkosp.ucoz.ru/publ/boji_miscevogo_znachennja_chastina_3_u_strategichnij_oboroni/3_7_karakteristika_zednan_70_ji_armiji/10-1-0-79.

Тетяна Дорош

Історична пам'ять про німецьку окупацію України 1941–1944 рр.: офіційна міфотворчість й індивідуальне сприйняття

Розкрито сутність історичної пам'яті народу України як цілеспрямовано сформованого феномену, що відображає владний інтерес. Проаналізовано розходження між офіційним висвітленням німецької окупації України та її індивідуальним сприйняттям пересічними людьми.

Ключові слова: історична пам'ять, владний інтерес, офіційне висвітлення, індивідуальне сприйняття.

Дорош Тетяна. Историческая память о немецкой оккупации Украины 1941–1944 гг.: официальное мифотворчество и индивидуальное восприятие. Раскрыта сущность исторической памяти народа Украины как целенаправленно сформированного феномена, который отображает властный интерес. Проанализированы расхождения между официальным освещением немецкой оккупации Украины и её индивидуальным восприятием обычными людьми.

Ключевые слова: историческая память, властный интерес, официальное освещение, индивидуальное восприятие.

Dorosh Tatiana. Historical Memory about German Occupation of Ukraine in 1941-1944 y.: Official myth Creating and Individual Perception. Essence of historical memory of people of Ukraine as the purposefully formed phenomenon, which represents imperious interest, is exposed. Divergence between official illumination of German occupation of Ukraine and its individual perception by ordinary people is analyzed.

Key words: historical memory, imperious interest, official illumination, individual perception.

Життя населення України в роки німецької окупації 1941–1944 рр. – це той складний простір дослідження, гідне пересування яким було і залишається дуже важкою проблемою для історика. Кожен науковець, що натрапляє на цю проблематику, завжди стикається із загрозою відійти від об'єктивного висвітлення подій, а подати власне індивідуальне сприйняття цієї сторінки історії України, оскільки у нього на озброєнні є власна рефлексія, власний чи родинний досвід. І лише справжній фахівець встоїть перед спокусою видати за усталені колективні чи навіть універсальні ці самі власні цінності, обумовлені ментальними, соціальними, культурними, біографічними, політичними та іншими чинниками. Справжній учений повинен мати здатність змінити свою особистісну біографічну ситуацію на наукову. Утім, варто визнати, що навряд чи можливо відсторонитися від власної рефлексії і власного сприйняття подій там, де тема є актуальною, а індивідуальна пам'ять про неї – й досі болючою.

В усі часи стабільний розвиток національної держави залежав від бажання і спроможності владної еліти відтворити у суспільстві належне ставлення сучасних громадян країни до певних подій минулого, яке так чи інакше закарбовується у пам'яті нащадків, впливає на подальший історичний